

JAUME BOFILL, QUARANTA ANYS DESPRÉS

JOAQUIM MARISTANY DEL RAYO

«La sublimació definitiva sabrà renunciar, si cal, amb la dolcesa d'un somriure, ja no imperat, sinó espontani i sentit a allò que tanmateix reconeix i estima com un bé i que *és acollit com a tal en l'acte mateix de renunciar-hi*: intrínsecament present com ço que justament ha d'ésser sublimat i transcendit, no es fa ja sentir com a “condició-obstacle” i l'esperit s'experimenta com a lliure en la “difícil facilitat” que hem dit.»

Aquest paràgraf admirable, intel·lectualment elaborat i íntimament místic –autobiogràfic, pel que sembla–, deixa tres espais oberts de diferent fondària. Dos d'ells, els més inassequibles, sols els enumero, i miraré d'omplir, en canvi, al tercer, que permet més la seva reducció a concepte. Jaume Bofill glossa l'anterior passatge en el mateix article, «Vers una espiritualitat familiar», de 1965 –la publicació coincideix amb l'any de la seva mort¹–, aclarint que «la preparació per aquest estat de llibertat interior és la tasca de la que en llenguatge cristià s'anomena *vida activa*... El pas següent –la contemplació– no costa de comprendre. En un sol mot, en diria tenir “el sentit del diumenge”, quan la vida personal i familiar es desplega en aquell refugi on la presència de Déu es fa connaturalment sentir». Els creients solem referir aquest «sentit del diumenge» a la Pasqua del Senyor, la resurrecció –primer espai enumerat–, i la meva evocació acadèmica de Jaume Bofill hauria de cedir el pas aleshores a una commemoració litúrgica.

Si hom rellegeix de nou el paràgraf amb atenció, no és difícil imaginar –segon espai obert– l'atracció irradiant d'una vida com la seva. N'hi ha prou aquí amb referir-se al record agraït d'amics i deixebles amb motiu de la seva mort, compartissin o no les seves idees –penso, a tall d'exemple, en el testimoni emocionat que Lluís Cuéllar Bassols

---

1. Jaume BOFILL I BOFILL, «Vers una espiritualitat familiar d'orientació contemplativa» a *Obra filosòfica*, Barcelona: Ariel, 1967 [OF] pp. 245-258. Les cites internes de l'estudi es refereixen a aquesta obra important. Jaime BOFILL I BOFILL, *La escala de los seres o el dinamismo de la perfección*, Barcelona: Cristiandad, 1950 (obra menys coneguda i pràcticament inaccessible, constitueix el punt de partida del pensament filosòfic de Jaume Bofill).

i Francesc Gomà Musté, dos col·legues del dia a dia universitari, ens deixaren sobre ell².

«Assumides així en una òrbita més alta –segueix l'article–, la matèria, les forces, els béns, els instints materials, el gest i l'expressió mateixa, es dignifiquen i s'afinen; la relació interpersonal esdevé una immediatesa espiritual en el veïnatge i immediatesa física, quan el cos i tot el que li pertany, que el serveix, que el prolonga, ha esdevingut llenguatge, efusivitat, testimoni, en la contenció, en la reserva, en el pudor que de cap manera són efecte d'un convencionalisme social, sinó que, tot al contrari, manifesten l'*estructura ontològica mateixa de l'esperit* –el subratllat és meu–: el qual, en tant que és intimitat, vida interior, no pot ésser sinó ofès pel naturalisme brutal que tan sovint se li vol imposar, en nom d'una naturalesa que ja ha deixat d'ésser “humana”»

Les pàgines següents estan dedicades a aquest pensament fascinant –tercer espai– que, amb l'*Ètica a Nicòmac* d'Aristòtil quan parla sobre l'*akrasia* i la *Secunda Secundae* de Tomàs d'Aquino quan parla sobre la virtut de la tempraça, arriba al virtuosisme de traduir ontològicament el pudor o el desenfrè.

1. *Ordo hierarchicus*

Marià Manent repetia l'any 1986 a *Homenatge a Jaume Bofill* la seva anterior evocació del 1937 a *Vol de Maia* –quan Jaume Bofill tenia 27 anys– i hi reflectia el dramatisme de la Guerra Civil viscuda a Viladrau entre 1937 i 1939:

«Llavors el vaig conèixer en el seu aspecte d'home d'acció i també, però molt poc, en la seva vocació d'home de pensament. En aquells temps durs, i ben sovint tràgics, ell es movia freqüentment entre Viladrau i Barcelona, feia gestions a favor de la gent injustament perseguida, actuava amb habilitat i coratge. Però, immers en aquells dies difícils, no solament lluitava per atenuar-ne l'aspror, sinó que també maldava per destriar-ne el sentit, la línia enigmàtica que s'esmunyia al fons d'allò tan complex... J. Bofill i Bofill creia que el món vivia en la darrera fase de la crisi iniciada pel Renaixement i la Reforma: negació de l'autoritat espiritual, anarquia, culte de la força. Deia que l'error de l'home modern és pensar que el seu punt d'equilibri resideix en ell mateix, i no en un pla superior. En aquest punt, el pensament de Bofill coincidia, doncs, amb algunes reflexions de Berdiaev»³.

---

2. *Convivium*, número extraordinari dedicat a la memòria de Jaume Bofill, gener-juny, 1966, pp. 7-11. El testimoni de F. Gomà es troba a *Serra d'Or*, gener, 1966.

3. *Homenatge a Jaume Bofill* (inèdits de Jaume Bofill, dos estudis per Joaquim Maristany. Evocacions: Jordi Maragall, Marià Manent, Francesc Gomà, Agustí d'Arana,

La invocació i la fonamentació d'un «ordre jeràrquic» és el tema subjacent a tota l'obra de Jaume Bofill, des de *La escala de los seres* (1949), fins a l'ambiciosa síntesi *D'una teoria de l'acte a una teoria de la relació interpersonal* (1964). Ja abans de la tesi, el primer escrit conservat del 1943 es titula *Autoridad, jerarquía e individuo*. Aquesta constant reivindicació d'un «principi sagrat» en la seva accepció dionisiana (*De caelestibus Hierarchiis, De Ecclesiastica Hierarchia*) s'arrelava en una convicció: «El fonament d'un ordre no pot ésser-li totalment immanent: ha de tenir virtualitats que el transcendeixin». En consonància amb el que va escriure Plató a la *República*, «el tot precedeix les parts» i no a l'inrevés, o, si més no, quan es dóna la inversa, se'n segueixen costos inevitables.

No ha prevalgut aquest axioma platònic, sinó la seva negació teòrica –l'igualitarisme desencadenat, fins i tot en territoris que no li pertocuen. Crec, en aquest sentit, que la circumstància docent de Jaume Bofill –els anys 1950-1965– li fou més aviat desfavorable: no es va beneficiar dels vencedors de la Guerra Civil –va ser reticent amb ells– i va mantenir, per altra banda, conviccions inactuals. I això succeïa en temps de calamitosa simplificació maniquea –encara vivim inconscientment d'ella– en el balanç del que havia passat i en les expectatives del que encara havia de passar. No fa gaires anys, l'antropòleg Louis Dumont qüestionava amb clarividència la versió d'una pura successió victoriosa de l'*homo aequalis* modern respecte de l'*homo hierarchicus* antic⁴. En qualsevol cas, Bofill va viure un tombant històric: res de nou, comparable al passat en intensitat, va poder substituir-lo davant dels ulls. La seva actitud conservadora el va relegar inevitablement a un lloc residual o anacrònic en la valoració d'alguns dels seus col·legues –els prestigis d'aleshores– i això va arribar a repercutir en part de l'alumnat. Probablement, però, ell compartia la creença platònica que l'ànima de la *pólis* no fa altra cosa que reflectir en una lent d'augment allò que succeeix en la pròpia ànima, i que és inútil denunciar el tirà exterior oblidant aquell que habita en el nostre interior. Va evitar polèmiques estèrils, que emergeixen si de cas en els seus primers escrits, i es va concentrar en una docència abnegada –fins dos dies abans de la seva mort, com ha escrit la seva vídua– i en una prodigiosa elaboració teòrica de l'«ordre jeràrquic» en els seus múltiples registres: gnoseològic, òntic i ètic.

Una arrelada confiança prefilosòfica en la seva creença cristiana el va induir a buscar el vèrtex de l'ordo en el *De Trinitate* augustiniana, i el

---

Ferran Pauner, Ignasi de Solà -Morales i Eugeni Trias) Barcelona: R. Alier Editor, 1985. El segon del meus estudis, «Ad imaginem et similitudinem nostram». Una ontologia de la *imago* i de la relació» avança els continguts del present estudi.

4. La implicació d'«homo ierarchicus» i «homo aequalis» és un tema recurrent en els escrits de L. DUMONT, *Ensayos sobre el individualismo*, Madrid: Alianza 1987.

seu dramatismes —qualsevol ordre espiritual implica la possibilitat del desordre corresponent— en el *De civitate Dei*. Els «tots» són, alhora, múltiples, i posseeixen distintes irisacions: un és el «tot» polític, un altre el cosmològic, un altre el cognoscitiu o l'ascètic espiritual. En ells és vigent una legalitat vinculant que els omple de vida i els eleva: *unusquisque videtur esse quod est potior in ipso* (cada cosa es defineix pel que hi ha de millor en ella), un dels seus adagis repetits. L'*ordo*, a més a més, és operatiu i virtuós: *operari sequitur esse* —així ho havia il·lustrat ja Aristòtil amb els seus *mesótes*, caracterització exemplar de les virtuts. I «tot ressona per tot» en una misteriosa i incoada circularitat reflexiva que troba el seu «principi» i el seu «terme» en la *perichóresis* trinitària.

2. Els filosofemes selectius de Jaume Bofill

Fou en l'univers intel·lectual del tomisme, en la seva secular tradició catòlica, on es va inscriure l'*ordo hierarchicus* de Jaume Bofill. Un tomisme generós —no de manual—, atent als textos originals de Tomàs d'Aquino i als seus grans intèrprets barrocs Gaietà, Báñez i Joan de St. Tomàs; especialment curiós i sensible a les creadores reinterpretacions del tomisme que es prodigaren en la primera meitat del segle xx, Jaume Bofill estableix un diàleg proper i relació d'amistat amb alguns dels seus representants més destacats d'aleshores que, per invitació seva, visiten la càtedra de metafísica de Barcelona. Polemitza respectuosament amb coneguts predecessors: amb *L'intellectualisme i Pour l'histoire du problème de l'amour au Moyen Âge* del P. P. Rousselot (1908) o amb *Sept leçons sur l'être* de J. Maritain (1934). Assumeix creativament, sense compartir del tot els seus pressupòsits, l'obra monumental del P. J. Marechal, *Le point de départ de la métaphysique* (1920-1926) i estimula la seva traducció castellana a Gredos —Bofill deia que la seva obra omplia les «llacunes» de J. Marechal, tal com es confessen al final del volum V⁵; estableix, dins d'aquest corrent intel·lectual, un diàleg fructífer amb el marmessor i deixeble de J. Marechal, el jesuïta de Lovaina A. Hayen: *L'intentionnel selon saint Thomas* (1942) i *Communication de l'être* (1959-1965). Mereix un esment a part, pel que fa a les fonts de Jaume Bofill, l'obra del dominic P. A. Gardeil, *La structure de l'âme et l'expérience mystique* (1928); Bofill recull d'ella —per suggeriment del P. R. Orlandis— temes tan valuosos com el coneixement experiencial de l'ànima i la presència de l'ontologia trinitària agustiniana en el *corpus* tomista. És interessant constatar, a fi de sospesar aquestes coincidències, que tant J. Marechal com A.

---

5. J. MARECHAL, *Le point de départ de la Métaphysique*, Bruxelles: L'édition universelle, 1949.

Gardeil són figures clau en el debat sobre la naturalesa de la mística a començaments del segle xx. Menys decisiu o més esporàdic va ser el diàleg amb autors contemporanis com Max Müller, Karl Rahner, Lonergan, Lotz, De Finance, etc., encara que trobem al·ludides i discutides les seves obres o ponències, a rel de les seves visites a Barcelona en alguns casos. Bofill també va llegir atentament E. Gilson, el P. Chenu i A. Forest, entre d'altres, però mai s'arriscà com ells per les rutes de la investigació històrica. No sembla haver llegit l'obra, aleshores primerenca, de H. U. von Balthasar, ni la del seu inspirador, el P. E. Przywara (*Analogia entis*, 1928), notable contrapunt de J. Marechal i obra aquesta tan concordant en la seva obertura amb el realisme analògic de *La escala de los seres*⁶.

Cal destacar la coincidència, fortuïta pel que sembla, de motius cosmovisionals i teòrics amb l'alemany Theodor Haecker, l'inspirat autor de *Virgili, pare d'Europa* i de *Metafísica del sentiment* (1945), obra a la qual Bofill es refereix amb especial adhesió a partir de la traducció francesa del 1953 –en la traducció espanyola dels 60, el seu introductor, M. Garrido, omet inexplicablement la referència obligada a l'únic pensador afí a Haecker a Espanya: l'atenció al sentiment com obertura metafísica, gran tema en la tercera crítica de Kant, en l'*Ètica a Nicòmac* o a *Sein und Zeit*–, l'ontologia augustiniana i les seves triades, el paradigma de la persona i alguna sintonia més indefinible mostren la recerca comuna dels dos autors, malgrat les seves diferents tradicions acadèmiques⁷.

La seva cordial i vívida adscripció al tomisme la degueren tant Jaume Bofill com altres distingits professors tomistes de Barcelona –penso sobretot en Francesc Canals, la seva notable ontologia locutiva del coneixement i la revalorització del «constitutiú formal» de la persona– a la poderosa estimulació socràtica del jesuïta P. R. Orlandis, inspirador de la *Schola Cordis Jesu*. Aquest deute, mai desmentit, fou decisiu en la selecció temàtica inicial i final de l'obra de Jaume Bofill. Cal remarcar que la filiació gaietanista del P. Orlandis, la seva predilecció pels comentaris de Joan de Sant Tomàs i, sobretot, l'exhaustiva informació textual d'ell i dels seus deixebles, els va allunyar d'un altre gran intèrpret, Francisco Suárez, cultivat pels altres jesuïtes espanyols d'aquells anys; els va allunyar, en especial, d'una certa banalitat en els manuals d'època sobre preteses contradiccions internes dels grans comentaristes. –Una orientació tomista més o menys arrelada en aquestes opcions perdura en els departaments de metafísica de les Universitats Central i Ramon Llull de Barcelona. He de pensar que el magisteri tomista del P. S. Ramírez va exercir una in-

---

6. Per obtenir un panorama del neotomisme contemporani a J. Bofill, vegeu Joan MARTÍNEZ PORCELL, «El Neotomisme», *Comprendre*, IV, 2002/2, pp. 169-190.

7. Theodor HAECKER, *Metafísica del sentimiento*, Madrid: Rialp, 1950.

fluència anàloga en altres àrees peninsulars. Jaume Bofill va conviure i confraternitzà amb alguns dels professors d'aquesta altra inspiració, però sense entrar en diàleg intel·lectual amb ells —amb l'excepció potser de R. Saumells, de J. Arellano o del R. Pannikar d'aleshores. Bofill rarament cita d'altres professors espanyols, encara que valorava la producció intel·lectual de Laín Entralgo i, sobretot, la de X. Zubiri, amb el pensament del qual J. Rovira Bellosó descobreix profundes coincidències: la «inteligencia sentiente» i la dimensió física del co-nexament⁸.

Jaume Bofill, segons recorda J. Maragall a *Homenatge a Jaume Bofill*, va participar durant la Guerra Civil en ardents debats amb el jove mestre J. Xirau en els patis de la Universitat⁹; aquest hàbit amical es va incrementar més tard amb els deixebles de Xirau, J. Maragall i J. M. Calsamiglia. Bofill fou sempre lloc d'encontre i amistat, com aviat es va poder veure en la publicació de la revista *Convivium*, 1956, estimulante lloc comú, filosòfic i extrafilosòfic, de la Facultat barcelonina dels anys cinquanta.

Però tota aquesta tradició i el seu corresponent magisteri s'incorporà en el peculiar univers familiar i cultural representat per la figura de Guerau de Liost, Jaume Bofill i Mates, pare de Jaume Bofill i Bofill. Marià Manent esbossa una comparació visual entre retrats d'ambdós en l'evocació esmentada d'*Homenatge a Jaume Bofill*. És evident que Jaume Bofill va exercir un estil molt peculiar de tomisme, i les seves seleccions, les metamorfosis subtilíssimes a què va sotmetre el material rebut, tingueren una altra procedència, una procedència poètica. Un passatge de l'extraordinària semblança de Guerau de Liost que el crític Bofill i Ferro posà al front de l'*Obra completa* del poeta del Montseny, il·lustra eficaçment, per transposició, com la característica elaboració poètica del pare es repeteix en l'elaboració filosòfica del fill: «És innegable que el seu treball literari tenia alguna cosa d'artesanía medieval. Per la consciència i la humilitat amb què treballava, per la seva laboriositat pacient, lenta, silenciosa, meditativa. Pel respecte al seu art, que considerava talment com li hagués estat transmès, de generació en generació, a través dels segles, com si fos un punt d'honor fer-lo avançar tant com li permetessin les seves forces, per temor a no desmerèixer en la successió de les generacions»¹⁰. J. M. Calsamiglia insisteix també en la mateixa direcció: «Potser ha heretat del seu pare, el poeta Guerau de Liost, “aquell do misteriós de fer actuals les coses

---

8. Per al context filosòfic espanyol de J. Bofill, vegeu A. LÓPEZ QUINTÁS, *Filosofía española contemporánea*, Madrid: BAC, 1970. La valuosa comparació entre J. Bofill i X. Zubiri la desenvolupa J. Rovira en «A propòsit del llibre *Homenatge a Jaume Bofill*, aparegut a *La Vanguardia*, arran de la seva aparició.

9. Jordi MARAGALL, escrit a *Homenatge a Jaume Bofill*, op. cit., pp. 13-15.

10. Jaume BOFILL I FERRO, «Pròleg» de GUERAU DE LIOST, *Obra poètica completa*, Barcelona: Selecta, 1948.

més inactuals”, segons l’expressió de Bofill i Ferro en el seu magnífic pròleg a les *Obres completes*»¹¹. I Dominique Dubarle, conegut filòsof dominic francès, visualitza el resultat d’aquesta prodigiosa alquímia miniaturista del tomisme de Jaume Bofill: «Alors les thèses abruptes du métaphysicien traditionaliste prenaient tout d’un coup un tout autre sens que celui d’assertions aveuglement doctrinales. Elles devenaient au contraire, fréquemment de façon très saisissante, un sorte de pinceau de lumière projetée sur quelque point important et vrai des questions qu’il fallait discuter. On aurait dit alors un phare aux brusques éclats, repérant, pour le navigateur, le trajet favorable dans les passes difficiles»¹².

3. De *La Escala de los Seres* a *D’una teoria de l’acte a una teoria de la relació interpersonal*

El pressupòsit suprem de l’«ordre jeràrquic» estableix, des del *Parmènides* platònic fins al tomisme, una relació asimètrica entre l’U i el múltiple o, derivadament, entre el tot i les parts: «Cadascun dels elements d’aquest ordre (...) posseeix, *per influentiam essendi*, aquell *Unum transcendens* en una unitat derivada, immanent a ell; unitat a la vegada originària i finalitzadora, que l’ontologia ha conceptualitzat tradicionalment com a “Acte” o “*Esse*”».

No es tracta, tanmateix, d’una totalitat indiferenciada. L’*ordo* té en Bofill un rostre diví: el rostre personal de la Uni-Trinitat i de la Creació. És l’herència creient i especulativa del *De Trinitate* augustiniana, incorporada en l’ordre dionisià *exitus-redditus* de la *Summa Theologica* des de la *prima* fins a la *tertia*. La relació asimètrica entre l’U i el múltiple es transmutarà, seguint el *Gènesi* i Plató, en la relació entre model i imatge: la *imitatio*. La imatge, al seu torn, es desdoblarà en les dues modalitats que sant Agustí contempla a *De Trinitate*, llibres VIII, IX i X: *vestigium* o petjada i, de nou, però en sentit més restringit, *imago* o petjada que se sap com a tal; amb les seves tríades corresponents: *species* (relacions d’exemplaritat), *modus* (relacions d’eficiència), *ordo* (relacions de finalitat) i *memoria-intellectus-voluntas*. Aquestes tríades reflecteixen i imiten el model o paradigma, el Déu Tripersonal de la Revelació neotestamentària, cada tríada a la seva manera. I a cadascun d’aquests registres topològics, inclòs el Model, els assignem un *principium* i un *terminus* que, en l’apex de la *re-flexio* perfecta de l’*ordo*, han de coincidir –Unitat i Alteritat del Déu Tripersonal¹³. El pensa-

---

11. J. M. CALSAMIGLIA, «Presentació» a Jaume BOFILL I BOFILL, *Obra filosòfica*, Barcelona: Ariel.

12. J. BOFILL I FERRO, «Pròleg», op. cit.

13. Sant AGUSTÍ, *La Trinitat*, traducció de J. Medina, Barcelona: Ed. 62, 2001.

ment usual, en canvi –creu Bofill–, se satisfà en un membre de la trilogia, la correlació *intellectus-species* o forma; no presta atenció a la *voluntas-ordo* i, sobretot, a la principalitat de *memoria-modus* –cf. les «llacunes» ja citades de *Le point de départ de la métaphysique*, vol. V, de J. Marechal, i la breu nota «Algunas sugerencias a propósito de la correlación “materia-forma”»(1956).

Anem enumerant, a poc a poc, els elements bàsics que Bofill considera, un cop i un altre, en la seva meditació incessant. Una adhesió total a la Tradició rebuda –Bofill mai no la qüestiona, sinó que viu *en* i *d'*ella– el porta a pensar que la veritat de la Revelació de Déu coincideix amb la realitat sense més. A partir d'aquesta íntima persuasió anirà ponderant –utilitzava l'expressiu verb francès «monnayer»– les seves admirables coherències. En aquest propòsit, artístic o artesà, Bofill fou infatigable. Explorava totes i cadascuna de les virtualitats d'aquella relació asimètrica, que il·luminava i, segons ell, alliberava de parcialitat «dualitats» excloents o absolutitzadores de qualsevulla relació intramundana, personal, social o cultural: des de l'abstraccionisme d'un Tàpies –recordo una esclaridora interpretació al grup que el va acompanyar a una de les exposicions del pintor a les Galeries Syra– fins a la seva exegesi pòstuma de *Vol de nuit*, inacabada encara poc abans de la seva mort. D'aquí la sorprenent conjunció de tradició i modernitat: «I és que posseïa el do misteriós de fer actuals les coses més inactuals». I una altra evocació de Bofill i Ferro, referida també a Guerau de Liost: «El passat quedava tan íntimament enllaçat amb la seva vida que era, per a ell, una mena de present, una cosa perfectament viva, quotidiana, entenedora. El seu medievalisme, per exemple, no quedava pura arqueologia, ans era sanguini, fresc, com si el món medieval respirés de debò davant nostre»¹⁴.

La construcció artística d'aquest coherent edifici teòric no es va dur a terme sense esforç –la «difícil facilitat» de Jaume Bofill. Fou quelcom així com una alquímia creadora sobre elements de distintes procedències. El cicle grec de Plató i d'Aristòtil traslladat al mentalisme augustinianà; les trilogies augustinianes en l'*esse* de Tomàs d'Aquino, reformulant la dualitat acte-potencial d'Aristòtil, etc. I tots aquests elements, per últim, audaçment referits a la incoada «ontologia trinitària» de sant Agustí a *De Trinitate*, L. V, a propòsit del predicament aristotèlic de «relació» i la seva impossible aplicació a les relacions trinitàries: una pluralitat que diu raó ja no d'indigència, sinó de plenitud. Però aquesta pluralitat generosa sant Agustí l'havia albirada preferentment en el «diàleg interior» de la seva pròpia ànima (les *Confessiones*); no la va atènyer, com Ricard de sant Víctor, en el seu «diàleg exterior», encara que emergeix en el llibre VIII, 10 de *De Trinitate* amb la tríada

---

14. J. BOFILL I FERRO, «Pròleg», op. cit.

amans, quod amatúr, amor –Jaume Bofill va assenyalar la implicació d'ambdós diàlegs a «D'una teoria de l'acte a una teoria de la relació interpersonal. (Notes d'Ontologia)».

La escala de los seres (o el dinamismo de la perfección) (1949) és el punt d'arrencada de la meditació de Jaume Bofill i és, per tant, una primera fita d'obligada lectura en la cartografia augustinianotomista que acabem de dibuixar. Bofill contempla l'Univers des del nivell espontani, encara no reflex, del realisme simbòlic, de l'«analogia», i només demana, com a premissa, alguna participació en la sisena benaurança, els purs de cor. És la percepció d'un «cosmorama», *species impressa*, però que aboca a la seva conseqüent locució, *species expressa*, en una «cosmologia». «Com que tota realitat es dobla, d'alguna manera, amb el mode de ser de totes les altres; com que en tota cosa tenen compliment les lleis universals del Ser, d'aquí que un objecte pugui oferir a la nostra consideració no ja allò que és, sinó el que anhela i suggereix.» Desnivell entre la «representació» i la «significació» que distingeix, segons Marechal, tomisme i kantisme. Les dues parts de l'obra recorren amb parsimònia l'escala de perfecció: el «macrocosmos» o univers físic, primer, i el «microcosmos», univers intencional, a continuació; i, en aquest, la comunió intel·lectiva que culmina –tesi de la tesi suggerida pel P. Orlandis contra *L'intellectualisme* de P. Rousselot– en el realisme de la volició. No tractem d'unes facultats i operacions reductivament «psicològiques», sinó de vincles ontològics, ja que entendre i voler són la culminació de l'heterocentrisme realista o, dit d'una altra manera, la superació de l'egoisme de la part respecte del tot. Bofill exalta el mentalisme augustinianotomista enfront del cicle animista grec. El desnivell entre *vestigium* i *imago* és una victòria de la jerarquia i prepara misteriosament l'estructura de la imperfecta *reflexio* intencional, el «sentiment». «Una cosa pot ésser perfecta de dues maneres». En primer lloc, segons el tipus que li determina la seva espècie. Però aquest ésser específic és diferent de l'ésser específic de qualsevol altra cosa existent en l'Univers. Cap cosa no té de manera total tot allò que existeix com a perfecte... *unde ut huic imperfectioni aliquod remedium esset...*, el que és creat comporta un altre mode de perfecció, que és precisament el coneixement; i en aquest s'afirma: l'ànima humana és en certa manera totes les coses, ja que té la capacitat de conèixer-ho tot (*De veritate*, q. 2)». Però tota aquesta gradació es concentra, per ara, en el «terme», físic i intencional, *ordo-voluntas*, o dinamisme final dels éssers, i culmina en el seu àpex, la visió de Déu.

«La Metafísica del sentimiento I-II» (1955-1956) perllonga en una altra direcció l'exploració que la precedeix i, en certa manera, deriva d'ella, de l'«excés» de l'ens «intencional» –*imago*– en la jerarquia. És un tema, brindat també pel P. Orlandis, que té un precedent escolàs-

tic en *La structure de l'âme et l'expérience mystique* (1928) del P. A. Gardeil i el seu lloc clàssic de referència en *De veritate*, q. X, *De mente*, art. 8 c: Tomàs d'Aquino es pregunta si l'ànima es coneix a si mateixa per la seva essència o per un altre mitjà. Bofill discuteix curiosament, a *Metafísica del sentimiento* I, la *duplex cognitio animae* que el text registra obscurament –hi ha divergències entre els intèrprets–, distingint el coneixement formal d'un altre coneixement concomitant i germinatiu que l'acompanya i que no és reductible a concepte. A *Metafísica del sentimiento* II s'arrela amb brillantor i amb profunds excursos a l'ontologia del coneixement l'«ens intencional» en l'«ens físic». No repetiré allò que els escassos estudiosos de Jaume Bofill, jo mateix, ja hem escrit. Bofill medita les implicacions d'una condensada afirmació de Tomàs d'Aquino: *reddire ad essentiam suam nihil aliud est quam res subsistere in se ipsa* (I, q. 14) (retornar a la seva essència no és altra cosa que la subsistència de la cosa en si mateixa). Aquesta possibilitat està parcialment inscrita en l'estructura mateixa del ser intencional; d'ella resulta tal vinculació del tot a les parts que en cada part està el tot. Aquesta curvatura entitativa es tradueix en la consciència; és *re*-flexió, perfecta o imperfecta, ònticament i intencionalment, i així se «sent» la realitat –ressonen en Bofill i en Haecker els patetismes del principi i de l'*éskhaton*, temes existencials de l'època i de sempre. Bofill creu que el P. Marechal es refereix a aquesta exploració pendent en les seves «llacunes»: «el caràcter metaconceptual, irrepresentable, dels dos pols extrems del nostre saber: Déu i la matèria pura» –i abans parla d'un subjecte reflexionant que no pot desdoblar-se enterament davant de si mateix. En la cartografia augustiniana que hem dibuixat, la *Metafísica del sentimiento* I-II, dos articles complementaris sobre la volició i uns altres dos sobre la temporalitat, marquen el desplaçament de Jaume Bofill a la dimensió «principlial» enfront de la «terminativa» de *La escala de los seres* –en la memòria de càtedra, *Concepto y método de la metafísica*, i en la investigació paral·lela sobre el *situs*, 1950¹⁵, ja s'anticipaven aquests temes. Però en aquest període encara no s'incorporen el «principi» en el «terme» i el «terme» en el «principi».

«D'una teoria de l'acte a una teoria de la relació interpersonal. (Notes d'Ontologia)» (1964) consuma l'ontologia trinitària augustiniana de Bofill. L'article pòstum, «Vers una espiritualitat familiar d'orientació contemplativa» (1965), que és d'on hem extret l'encapçalament d'aquesta ponència, no és més que el transsumpte espiritual o operatiu –la virtut de la continència és la manera digna d'estar les «parts» amb si mateixes, entre elles i davant de Déu– d'allò exposat en les *Notes d'Ontologia*. Aquestes constitueixen un article

---

15. Aquesta investigació de càtedra, malauradament perduda, es pot trobar parcialment a l'inèdit, «La notion de “proximité” dans les cadres de la métaphysique thomiste» en *Homenatge*, op. cit., pp. 219-225.

densíssim, contemporani de l'inèdit *De los principios*, que Bofill elabora i reelabora durant dos anys resistint a la malaltia, i ens donen la coronació del seu pensament: virtualitats de la *reflexio perfecta* i de la *reflexio imperfecta*, des de la llum suplementària que la Revelació subministra. No intento una explicació detallada. Em limito a assenyalar que, en aquesta obra, queda admirablement confirmada i potenciada –elevada a un altre nivell reflexiu– la tesi doctoral. Destaco breument el seu mèrit major. Bofill havia caracteritzat el 1949 l'ordre personal com a destinatari últim «terminatiu» de la jerarquia o escala de perfecció –una de les primeres «llacunes» pendents del P. Marechal. La penetració de Jaume Bofill sobre la persona es radicalitza tant en 1964 que, en el límit, coincideix en possessió o participació amb la jerarquia i la realitat mateixes –*unusquisque videtur esse quod est potior in ipso*. La multiplicitat, índex sempre de finitud, apunta ara a una altra enlluernadora Llum infinita, la *Tri*-Unitat personal i la seva comunicació creadora. La circularitat entre «principi» i «terme» –la nul·la indigència terminativa del «principi», reverteix en alteritat generosa, sense pèrdua, que sembla respondre al nostre obscur anhel de reciprocitat humana i històrica. Les Persones divines, les persones humanes, i la seva jerarquia, vertical i horitzontal –*ordo hierarchicus*–, es converteixen en l'horitzó contemplatiu de la realitat o, millor, de la realitat vista com a història¹⁶.

---

16. L'atenció de J. Bofill al precategorial trinitari en la metafísica tomista i a la seva gramàtica neoplatònica s'avança a la recent lectura hermenèutica de M. CACCIARI, *Dell'inizio*, Milano: Adelphi, 1990, i de B. FORTE, *I sentieri dell'Uno*, Napoli, 1992.